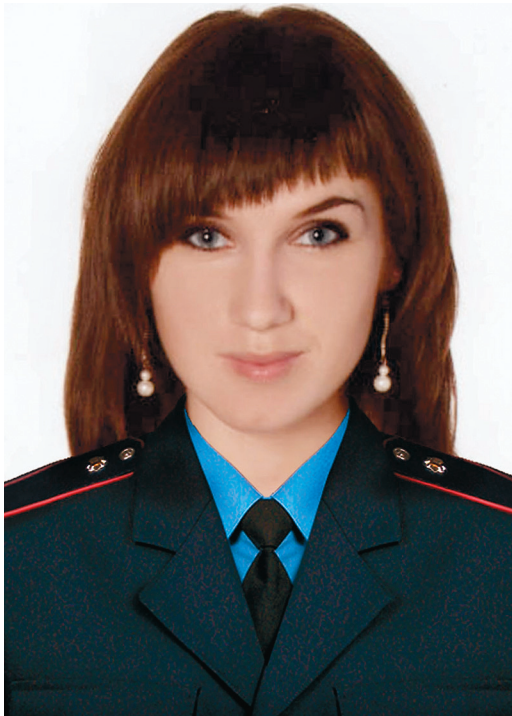

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві України

Т. В. Куровська

здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету ДПС України

У статті розглянуто особливості та значення застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві України, а також регулювання законодавством України застосування таких заходів під час розслідування кримінальних справ.

Ключові слова: небезпека, безпека, заходи безпеки.

В статье рассмотрены особенности и значения применения способов обеспечения безопасности лиц, которые принимают участие в уголовном судопроизводстве Украины, а также регуляции законодательством Украины применения данных способов во время расследования уголовных дел.

Ключевые слова: опасность, безопасность, меры безопасности.

In the article features and values of application of measures of providing of safety of persons which take part in the criminal legal proceeding of Ukraine, and also adjusting of Ukraine of application of these measures a legislation, are considered during investigation of criminal cases.

Keywords: danger, safety, safety measures.

Проблеми захисту осіб, які беруть участь у розслідуванні злочинів в Україні, посилюється у зв'язку з реструктуризацією злочинності, появою та впровадженням у суспільстві структури організованих форм (груп), що значною мірою впливає на ефективність виконання кримінально-процесуальних завдань.

Хоча зростання злочинності останнім часом не спостерігається, а навпаки, офіційна статистика фіксує тенденцію до спаду рівня злочинності, не виключено, що фактично вона не знижується, а стає більш латентною. В окремих випадках про злочини невідомо правоохоронним органам, оскільки особи, які потерпіли від цих злочинів, чи яким щонебудь відомо про їх вчинення, не повідомляють про це у правоохоронні органи, боячись помсти зі сторони злочинців. Це виникає у тому разі, коли правопорушник є впливовою особою, адже він може нашкодити працівникові правоохоронних органів або його родичам в особистому чи громадському житті.

Особливу небезпеку викликає організована злочинна діяльність. Поруч із негативними соціально-економічними наслідками групою осіб, але часто мотивацією служить побоювання помсти з боку співучасника за викриття скоєного ним злочину, вона становить реальну загрозу життю й здоров'ю громадян. Саме тому знешкодження організованої злочинності є першочерговим завданням для державних та правоохоронних органів. Безумовно, що члени групи, які залишились на волі, будуть вживати усіх можливих заходів, щоб завадити здійсненню правосуддя [6, с. 57].

Проведений аналіз дає підстави вважати, що однією з характерних ознак організованих злочинних угруповань є активна протидія з боку її членів здійсненню правосуддя в кримінальних справах.

Шляхом погроз і підкупу, окремих насильницьких дій вони здійснюють прямий тиск на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, цим самим намагаються вплинути на хід розслідування кримінальних справ.

В цих умовах незахищеність осіб, які діють в інтересах судочинства або здатних сприяти встановленню істини по справі, спонукає їх ухилятися від виконання свого громадянського обов'язку.

Таким чином, забезпечення безпеки учасникам кримінального судочинства — це одна із найактуальніших проблем, що постає перед правоохоронними органами при розслідуванні злочинів.

Проблемні питання, пов'язані з дослідженням особливостей заходів забезпечення безпеки учасникам в кримінальному процесі України, у своїх працях досліджували Н. П. Матюхіна, В. С. Зеленецький, М. В. Куркін, С. М. Стахівський та ін. У процесуальній літературі чимало авторів вказували на необхідність розв'язання проблеми послідовного впровадження у кримінальному процесі, різні заходи та методи щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства України та щодо членів їх сім'ї чи близьких родичів [8, с. 86].

Проте аналіз положень цих праць надає підстави дійти висновку про неповне дослідження зазначеної теми в законодавчому забезпеченні України. Серед іншого, такі питання стосуються вдосконалення законодавчого забезпечення та практичного застосування заходів забезпечення безпеки учасникам кримінального судочинства України, що є одними із ключових елементів механізму захисту особи у кримінальному процесі України.

Метою написання цієї статті є розгляд та висвітлення заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочин-

ства України, а також аналіз їх ефективності застосування на практиці.

Правильне вирішення проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу залежить від однозначного розуміння усіма посадовими особами, причетними до нього, основного категоріального апарату. І, насамперед, від усвідомлення змісту таких понять, як «небезпека», «безпека», «заходи безпеки» [7, с.153].

Усі названі поняття взаємопов'язані, і тому кожне з них має лише відносну самостійність. Це означає, що розкриття сутності одних понять можливе лише при адекватному розумінні змісту інших. На цю обставину важливо звернути особливу увагу, бо розкриття суті безпеки і відповідного йому поняття можливе лише при усвідомленні сенсу та суті небезпеки. І це дійсно так, адже поняття безпеки похідне від розуміння небезпеки. Під небезпекою, звичайно, розуміють загрозу заподіяння кому-небудь певної шкоди, можливість настання якої близька до здійснення, через що вона сприймається конкретно особою, як щось прийдешнє, яке невблаганно наближається і тому для неї небезпечне [7, с.154].

У відповідності зі статтею 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», захисту підлягають: а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брала участь чи сприяла у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів; б) потерпілий та його представник у кримінальній справі; в) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники; г) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочином; ґ) свідок; д) понятий; е) перекладач, спеціаліст, експерт; є) чле-

ни сімей та близькі родичі зазначених вище осіб [3, ст. 2].

Слід зауважити, що кримінальне-процесуальне законодавство спрямоване головним чином на те, щоб забезпечити розслідування вчинених злочинів та притягнення до відповідальності винних осіб. І це зумовило детальне регулювання прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, що є виправданим. Проте неможливо миритися з тим, що інтереси осіб, постраждалих від злочину, та осіб, які виконуючи свій громадянський обов'язок, сприяють кримінальному судочинству, захищені законом менш рішуче.

Досліджуючи цю проблему, необхідно проаналізувати перелік заходів безпеки стосовно осіб, взятих під захист [8, с. 88]: а) особиста охорона, охорона житла та майна; б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту та оповіщення про небезпеку; в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальний нагляд; г) заміна документів та зміна зовнішності; ґ) зміна місця роботи або навчання; д) переселення в інше місце проживання; е) поміщення в дошкільний виховний заклад або в заклад органів соціального захисту населення; є) забезпечення конфіденційності відомостей про особу; ж) закритий судовий розгляд.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, які підлягають захисту, можуть застосовуватися й інші заходи безпеки.

Отже, особиста охорона, охорона житла та майна. Житло та майно осіб, які потребують захисту, можуть бути обладнані засобами протипожежної та охоронної сигналізації, можуть бути змінені номери їх квартирних телефонів та державні номерні знаки транспортних засо-

бів, що їм належать. Щодо цих осіб може бути встановлено особисту охорону.

Забезпечення особистої охорони осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у разі виникнення реальної загрози їх життю та здоров'ю, покладається згідно з Наказом МВС України №467 на спеціальний підрозділ міліції, створений для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та близьких родичів і для охорони установ судових експертиз [8, с. 85].

Здійснення спеціальними підрозділами міліції заходів безпеки щодо забезпечення особистої охорони осіб передбачає широкий спектр заходів:

а) прогнозування можливих методів і способів здійснення спроб нападів на особу, що охороняється;

б) підтримання зв'язку з особою, взятою під державний захист, зокрема за допомогою технічних засобів, для своєчасного обміну інформацією стосовно графіка роботи, незапланованих переміщень, наявних погроз та конфліктів тощо;

в) інформування особи, відносно якої застосовуються заходи особистої охорони, про повідомлення, що надійшли і пов'язані з можливою їй загрозою, вживати заходів до їх недопущення;

г) обладнання у разі необхідності житла та майна осіб, взятих під державний захист, засобами протипожежної та охоронної сигналізації, відповідно до чинного законодавства;

г) за поданням органів, які здійснюють заходи безпеки заміну номерів, квартирних телефонів і державних номерних знаків транспортних засобів, що їм належать, в порядку, передбаченому чинним законодавством [6, с. 57].

Також необхідно вказати, що особа, до якої застосовується зазначений за-

хід безпеки, попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 381 КК України за розголошення відомостей про заходи безпеки.

У разі відмови особи від захисту, заходи безпеки щодо такої особи, передбачені ст. ст. 9, 11-16 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», не проводяться [3].

За наявності загрози настання тяжких наслідків за санкцією прокурора або за ухвалою суду стосовно цих осіб можуть здійснюватися заходи щодо особистої охорони, охорони житла й майна без їх згоди. У цьому випадку про застосування зазначених заходів, а також про право їх оскарження повідомляється особа, яка відмовилася від захисту [5, ст.17].

Прослуховування телефонних та інших переговорів. За наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, які беруться під захист, за письмовою заявою цих осіб або з їх письмового дозволу може проводитися прослуховування телефонних та інших переговорів. У ході прослуховування цих переговорів може використовуватися звукозапис.

Обов'язковою умовою застосування зазначеного заходу безпеки є письмова заява цих осіб або їх письмова згода. Але прослуховування телефонних та інших переговорів може мати місце і при відмові особи від захисту за наявності загрози настання тяжких наслідків. У цьому випадку технічні засоби контролю й прослуховування телефонних та інших переговорів здійснюються за рішенням суду [3, ст. 17].

Досить проблемним є питання заміни документів та зовнішності. У законодавстві закріплено, що у разі необхідності з санкції прокурора можуть бути замінені документи, що посвідчують особис-

тість, інші документи особи, яка підлягає захисту, а також змінена її зовнішність.

У більшості випадків саме криміналістична зміна зовнішності в поєднанні з іншими заходами безпеки (конфіденційність відомостей про особу, особиста охорона тощо) дозволяє реально забезпечити безпеку особи. Криміналістична зміна зовнішності застосовується у випадках, коли є загроза ідентифікації особи за ознаками зовнішності при провадженні процесуальних дій, розгляді справи в суді [6, с. 59].

Повна (медична) зміна зовнішності повинна застосовуватися як крайній захід лише за клопотанням або згодою особи, яка взята під захист на договірних умовах з органами, які здійснюють заходи безпеки.

Але виникає питання, який орган уповноважений видавати нові документи, який порядок їх видачі, куди мають дівати документи, що вилучають в осіб, які потребують захисту. Заміна документів повинна проводитись повністю чи частково. На який термін видавати «нові» документи. У багатьох випадках заміна основних документів (свідоцтво про народження, паспорт, військовий квиток для військовозобов'язаних, ідентифікаційний код платника податків тощо) тягнуть за собою ряд проблем у правовідносинах, вирішення яких потребує заміни інших документів: свідоцтва про шлюб (розірвання шлюбу), посвідчення водія транспортного засобу, свідоцтва про освіту, трудової книжки, свідоцтва про смерть (родичів, близьких) тощо. Повну чи часткову заміну документів потрібно проводити разом з іншими заходами: зміною зовнішності, особистою охороною, переселенням особи в інше місце проживання, переведенням на іншу роботу, навчання.

Отже, ефективність такого заходу, як заміна зовнішності, можлива лише

при її комплексному застосуванні з іншими заходами.

При провадженні дізнання і досудового слідства виникають питання, пов'язані із застосуванням перелічених вище заходів на практиці. На жаль, сьогодні не розроблено нормативну базу, яка б передбачала видачу документів у випадку забезпечення безпеки осіб, взятих під захист [9, с. 133].

Зміна місця роботи або навчання. Якщо задля усунення загрози безпеці особи, яка підлягає захисту, необхідне залишення старого місця роботи або навчання, їй за її клопотанням або з її згоди допомагають влаштуватися на нове місце роботи або навчання.

Час вимушеного прогулу особи, що потребує захисту, включається до трудового стажу, а за вказаний період виплачується компенсація. Якщо заробітна плата на новому місці роботи нижча, ніж була раніше, цій особі сплачується різниця в заробітній платі у відповідності з чинним законодавством і в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Аналіз кодексу законів про працю України з постатейними матеріалами показує, що дане питання не врегульовано чинним законодавством. Для виконання норми Закону потрібно внести зміни й доповнення до гл. III КЗПУ Трудовий договір, яка регулює переведення особи на іншу роботу. У главі VIII цього кодексу слід визначити порядок компенсації під час вимушеного прогулу чи переведенні на роботу з нижчою заробітною платою.

Переселення в інше місце проживання. Вирішення питань, пов'язаних з переселенням підзахисної особи в інше місце проживання, надання їй житлової площі, матеріальної допомоги в розмірі мінімальної заробітної платні та працевлаштування, забезпечує орган, що прийняв рішення про вжиття заходів безпеки.

Переселення особи, яку взято під захист, має регулюватися Цивільним кодексом України. Отже, як пропозиція, слід внести відповідні доповнення і зміни до законодавства України.

Заміна документів, зміна зовнішності та переселення в інше місце проживання можуть бути застосовані лише за клопотанням або зі згоди особи, яка підлягає захисту, а також з санкції прокурора або за ухвалою суду і тільки у виняткових випадках за наявності обставин, коли загроза життю та безпеці особи, яка потребує захисту, не може бути усунена іншими заходами.

Забезпечення конфіденційності даних про особу. Нерозголошення відомостей про осіб, які потребують захисту, може забезпечуватися шляхом: а) обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також у протоколах слідчих дій та судових засідань; заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами за постановою органів дізнання, слідчого, прокурора або за ухвалою суду про зміну анкетних даних. Ці постанови (ухвали) до матеріалів справи не додаються, а зберігаються окремо в органі, у провадженні якого перебуває кримінальна справа; б) проведення впізнання особи поза візуальним спостереженням з боку особи, яку впізнають, з додержанням вимог кримінально-процесуального законодавства; в) невключення до списку осіб, які підлягають виклику в судове засідання, справжніх анкетних даних про особу, яка потребує захисту; г) виклику до суду цієї особи виключно через орган, що здійснює заходи безпеки; ґ) накладення тимчасової заборони на видачу відомостей про особу, яка підлягає захисту, адресними бюро, паспортними службами, підрозділами Державтоінспекції та державними інформаційно-довідковими службами [7, с. 153].

Для забезпечення безпеки свідка або потерпілого суд за власною ініціативою або за клопотанням прокурора або іншого учасника судового розгляду, свідків або потерпілих, що підлягають допиту, виносить мотивовану ухвалу про проведення допиту цих осіб за відсутності підсудного. За цими ж підставами допускається також допит одного підсудного за відсутності решти. Після повернення обвинуваченого до зали судового засідання суд зобов'язаний ознайомити його із свідченням, які були дані під час його відсутності, та надати йому можливість пояснити ці показання [2].

Суд у виключних випадках може звільнити потерпілих та свідків, щодо яких здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися в судове засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних раніше [4].

Положення закону передбачають також порядок забезпечення безпеки військовослужбовців та осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі або у місцях із спеціальним режимом утримання; підстави і приводи для вжиття заходів забезпечення безпеки, їх зміни і скасування; відповідальність за нежиття заходів безпеки та розголошення відомостей про них; наслідки відмови особи, яка бере участь у кримінальному судочинстві, від захисту; контроль і нагляд за забезпеченням безпеки тощо.

Отже, можна говорити, з одного боку, про особливу індивідуальність кожного з названих заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві України, а з іншого — про їхнє різноманіття, і відповідно й про поліоб'єктний захист суб'єктів кримінального судочинства.

Аналіз чинного законодавства України показує, що заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримі-

нальному судочинстві, мають комплексний характер. Застосування лише одного із визначених у Законі заходів буде захищати особу однобічно. Наближена до ідеалу сукупність заходів безпеки не може бути застосована на практиці, тому що, крім написання закону, потрібно забезпечити його виконання.

Таким чином, ефективність застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві — це справа часу та докладання максимум зусиль для їх виконання, адже несправедливо захищати злочинця краще, ніж особу, яка виконує свій громадський обов'язок, тому, щоб Закон запрацював, а проаналізовані заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства України були ефективними, необхідно перш за все якісно піднести статус усієї правоохоронної системи у суспільстві.

Все викладене і обумовлює необхідність розробки та вдосконалення нового вітчизняного законодавства міжгалузевого інституту, а також механізму їх реалізації — забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Адже створення такого інституту, поряд з іншими правовими засобами, дозволить гарантувати в сфері боротьби зі злочинністю найважливіші конституційні права і свободи особи, забезпечить реалізацію учасниками кримінального процесу та іншими особами їхніх галузевих прав і обов'язків, у тому числі — реалізацію жертвами злочинів проголошеного в Конституції права на судовий захист прав і свобод, забезпечить безпеку всіх осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та в інших видах державної діяльності, пов'язаній з боротьбою зі злочинністю [1].

Список використаної літератури

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України з постанетейними матеріалами. – К., Юрінком Інтер, 2012. – 840 с.
3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №11. – Ст. 51.
4. Про практику застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11. 1996 р. № 9 // Вісник Верховного Суду України. – 1996. – № 12.
5. Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 4 в ред. від 3 грудня 1997 р. // Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 1.
6. *Гогусь О. В.* Розвиток законодавства про безпеку суб'єктів кримінального судочинства як один із напрямків судово-правової реформи // Вісник Дніпропетровського юридичного інституту. – 2008. – № 8. – Ст. 56-64.
7. *Смірський В. В.* Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства // Запорізький юридичний інститут. Вісник. – Запоріжжя, 2000. – №2. – Ст. 152-155.
8. *Зеленецький В. С. Куркін М. В.* Поняття безпеки та її забезпечення учасниками кримінального процесу // Університет внутрішніх справ. Вісник. – Х., 1997 р. – Ст. 84-88.
9. *Усенко О. В.* Проблема захисту учасників кримінального процесу // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – Міжвідомчий науково-дослідний центр. Науково-практичний журнал №7. – Київ, 2003. – Ст. 133-138.